

Kwestia tożsamości narodowo-kulturowej w radzieckim literaturoznawstwie ukraińskim w latach 20. XX wieku

LESIA DEMSKA-BUDZULIAK
INSTYTUT LITERATURY IM. T. SZEWCZENKI
PAN UKRAINY

Abstrakt:

W artykule podjęto próbę identyfikacji tożsamości inkluzyjnych oraz ekskluzyjnych poprzez analizę praktyk społeczno-kulturowych charakterystycznych dla radzieckiego literaturoznawstwa ukraińskiego. Ze względu na zachodzące w latach 20. XX wieku przemiany przedmiotem refleksji objęto kanony literackie propagowane przez czasopisma literaturoznawcze. Wyniki analizy wskazują na hybrydowy charakter ówczesnego literaturoznawstwa ukraińskiego, będący skutkiem radzieckiej polityki państwowej, a także relacji istniejących między ideologią i propagandą.

Słowa kluczowe:

tożsamość narodowa, tożsamość inkluzyjna, tożsamość ekskluzyjna, radzieckie literaturoznawstwo ukraińskie.

Zjawisko radzieckiego literaturoznawstwa ukraińskiego do dziś jest bardzo trudne do zdefiniowania. Jednocześnie jest ono częścią bardziej ogólnej dyscypliny – sowietologii. W tym wypadku oba terminy, *radziecki* i *sowiecki*, traktować należy jako synonimy. Najogólniej rzecz biorąc, pod wskazanym pojęciem rozumie się wiedzę o literaturze Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (istniejącej w latach 1921–1991). Aby móc właściwie zrozumieć to zjawisko, w rozważaniach należy odwołać się do kształtującego je kontekstu historycznego. W roku 1932 wszystkie stowarzyszenia pisarzy zostały zlikwidowane dekretem Komitetu Centralnego WKP(b) (Wszzechzwiązkowej Partii Komunistycznej – bolszewików), a na ich miejsce powstał jeden Związek Pisarzy ZSRR. Jedynym akceptowanym przez władze ruchem literackim był socrealizm, a jedyną dopuszczalną metodą studiowania literatury – marksizm. Taka sytuacja miała miejsce aż do rozpadu Związku Radzieckiego. W tym czasie, literatura i kultura, zgodnie z obowiązującym paradygmatem, zyskały właściwości klasowe. Nauka stała się częścią większego projektu ideologicznego.

Celem artykułu jest próba przedstawienia transformacji narodowego literaturoznawstwa ukraińskiego w literaturoznawstwo radzieckie za pomocą analizy zarówno praktyk

społeczno-kulturowych, mających miejsce zwłaszcza w przestrzeni medialnej, jak i kanonu literackiego. Mówiąc o tożsamości narodowo-kulturowej literaturoznawstwa ukraińskiego chciałabym zwrócić uwagę na dwa stanowiska obecne w literaturze przedmiotu. Zgodnie z pierwszym, radzieckie literaturoznawstwo ukraińskie jest logicznym etapem rozwoju literaturoznawstwa narodowego, które w omawianym okresie było jeszcze młodą dyscypliną naukową. Rewolucja społeczna, jaka miała miejsce w Imperium Rosyjskim, spowodowała głębokie przeobrażenia na terenie Centralnej i Wschodniej Ukrainy, stała się też bodźcem do modernizacji wszystkich obszarów życia społecznego. Zgodnie z drugim stanowiskiem, radzieckie literaturoznawstwo ukraińskie nie powstaje w próżni, nie jest całkowitym zaprzeczeniem poprzedniej tradycji naukowej. Z jednej strony, odziedziczyło ono pewne cechy charakteryzujące etap wcześniejszy. Z drugiej zaś, właściwe mu praktyki społeczno-kulturowe wyrastały na glebie ideologii marksistowskiej.

Poszukiwania tożsamości narodowo-kulturowej radzieckiego literaturoznawstwa ukraińskiego warto prowadzić dwutorowo, przedmiotem zainteresowania obejmując tożsamość inkluzyjną oraz ekskluzyjną. O ile pierwsza oznacza, że przyjęcie pewnej roli społecznej i kształtowanie własnej tożsamości następuje poprzez przynależność do szerszego dyskursu kulturowego, w tym przypadku radzieckiego, a jej analiza skupia naszą uwagę na funkcjonowaniu radzieckich praktyk społeczno-kulturowych oraz na relacjach istniejących między ideologią i propagandą, nauką i władzą, o tyle tożsamość ekskluzyjna podkreśla odmiennność, oryginalność, a jej badanie wymaga uwzględnienia wcześniejszych etapów rozwoju literaturoznawstwa ukraińskiego oraz tych jego form i śladów, które przetrwały w literaturoznawstwie radzieckim. Innymi słowy, tożsamość inkluzyjna formuje

się w wyniku celowej polityki państwowej, w tym przypadku przejawiającej się głównie w obszarze nauki i kultury narodowej, ekskluzyjna zaś jest pozostałością, skutkiem poprzedniego etapu rozwoju. Relacje pomiędzy nimi najlepiej demonstruje kanon literacki oraz określone praktyki społeczno-kulturowe.

Identyfikując i opisując siły, które charakteryzowały sytuację mającą miejsce na Ukrainie w przeddzień rewolucji październikowej, kanadyjski badacz M. Szkandrij użył trzech metafor: *tożsamość Gogola* (ambiwalentna wobec tożsamości rosyjskiej), *tradycja Dragomanowa* (poszukująca *modus vivendi* z postępową, liberalną kulturą rosyjską), a także *nacjonalizm kulturowy*, reprezentowany przez B. Hrinchenko oraz S. Jefremowa (dążący do całkowitej rezygnacji ze zwyczaju podporządkowywania Ukrainy Rosji) (Szkandrij, 2006, s. 23). W odniesieniu do tego ostatniego nurtu w pełni uzasadnione wydaje się użycie terminu – *nacjonalizm obronny*, zaproponowanego przez E. Tompson do opisu ruchów działających na rzecz obrony własnej tożsamości (Tompson, 2008, s. 32).

Te metafory możemy wykorzystać także do opisu ówczesnej tradycji literacko-naukowej. Pierwsza z nich, *tożsamość Gogola* odzwierciedla sytuację braku tożsamości narodowej, stanowi kontynuację dyskursu rosyjskiego w ukraińskim środowisku kulturalnym. Z czasem, gdy porządki radzieckie zyskiwały na sile, podejście to przekształciło się w dyskurs marksistowski. Drugi nurt kontynuował tradycje modernistyczne, w swych poszukiwaniach nowoczesnych form narodowych był wyraźnie zorientowany na Europę. Z kolei trzeci, reprezentowany przez nacjonalizm kulturowy, przejawiał się w kulturowo-historycznym podejściu do zjawisk literackich. Na gruncie ukraińskiego literaturoznawstwa stanowiska ta określane są kolejno jako nurt: marksistowski, neoklasycy (lub też modernistyczny) i historyczny.

Gdy przedmiotem uwagi uczynimy drugą i trzecią dekadę XX wieku, to zaobserwujemy dominację w literaturoznawstwie ukraińskim nacjonalizmu kulturowego, którego przedstawiciele kierowali swe wysiłki przede wszystkim na przedruk i nowe odczytanie klasyki narodowej (co sprzyjało z kolei kształtowaniu się ukraińskiego mitu narodowego). Pozycja dyskursu historycznego została wzmocniona wraz z utworzeniem Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w 1918 roku. Równoległe do tego podejścia rozwijał się nurt marksistowski, który przyjmując określone założenia ideologiczne rozpatrywał zjawiska literackie w perspektywie klasowej. Alternatywę dla obu tych stanowisk stanowiły badania zorientowane na studiowanie estetycznej i formalnej strony tekstu literackiego. Od strony założeń, które leżały u podstaw tego nurtu, zbliżał się on do nacjonalizmu kulturowego. Jeśli chodzi jednak o analizę zjawisk literackich, to podejście to ukierunkowane było na te ruchy kulturalno-estetyczne i metody badawcze, które w tym okresie rozwijały się w zachodnim językoznawstwie. Każdy z tych dyskursów miał własną wizję ewolucji literatury, kultury, czy tożsamości narodowej. O ile jednak nurty nacjonalistyczny i modernistyczny były

zainteresowane reformą kultury z perspektywy narodowej, o tyle podejście marksistowskie wyjątkowo brało pod uwagę stanowisko klasowe.

Przemieszczenie się centrum życia kulturalnego Ukrainy z Kijowa do Charkowa, które nastąpiło w 1919 roku, stało się momentem zwrotnym dla dalszego rozwoju literaturoznawstwa ukraińskiego. W odróżnieniu od Kijowa, Charków bardzo szybko stał się miastem radzieckim. Pierwszy numer pisma „Szlachy mystectwa” („Drogi Sztuki”), wydany tam w 1921 roku, wyraźnie dowiódł, iż następuje ekspansja dyskursu marksistowskiego z właściwą mu retoryką ideologiczną. W artykule pod wymownym tytułem *Zadanie radzieckiej polityki artystycznej* (podpisany inicjałami I.W) znajdujemy cele, jakie władze radzieckie stawiały przed działalnością

twórczą. Brzmiały one następująco: (a) propaganda sztuki oraz (b) propaganda sztuką (a więc takie użycie artystycznych środków wyrazu, które służyć będzie idei komunizmu i rewolucji społecznej) (Ibidem, 1921, s. 89).

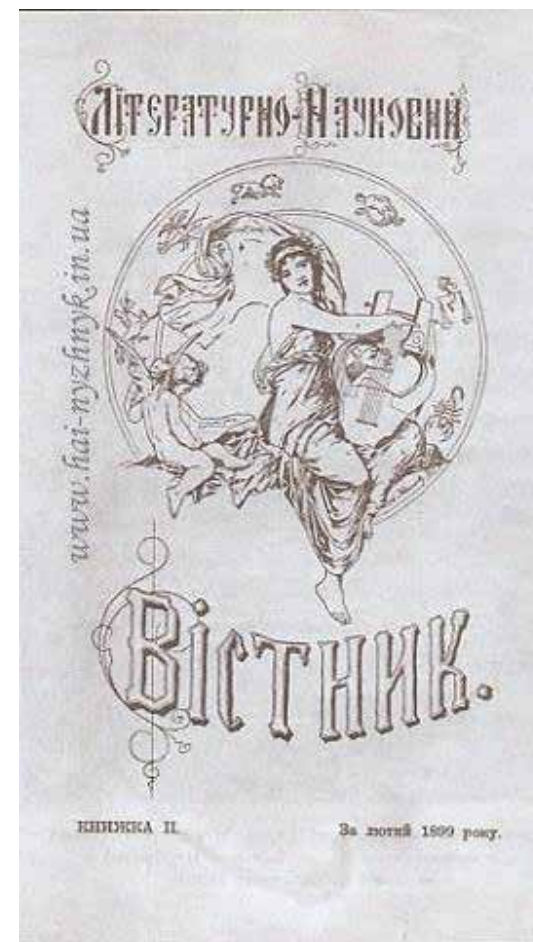
W owym czasie czasopisma nierzadko stawały się placami boju, na których toczyły się ostre dyskusje między zwolennikami różnych podejść. Ówczesna krytyka literacka, jako część literaturoznawstwa ogólnego, skupiona była na dwóch pytaniach: (a) za pomocą jakich metod należy prowadzić badania naukowe literatury ukraińskiej?; (b) jaki powinien być ukraiński kanon literacki? Te dwa pytania odnoszą się w rzeczywistości do tego samego problemu, dotyczącego metod kształtowania tożsamości narodowej. Jak stwierdza A. Assmann: *Przewaga kanonicznego tekstu nad innym tekstem polega na tym, że ten pierwszy został przez społeczeństwo wybrany do reprezentowania doświadczenia historycznego, a także wartości danej kultury (...)*. (Assmann, 2015, s. 322).

Pojawienie się kwestii narodowej na początku XX wieku sprzyjało tworzeniu się nowych czasopism artystycznych, literackich i naukowych. Przez dłuższy czas głównym periodykiem, który reprezentował stanowisko właściwe dla nurtu historycznego, był „Literaturno-Naukowy Wisnyk” („Zwiastun Literacko-Naukowy”), założony we Lwowie w 1898 roku. Dla ukraińskiego dyskursu neoklasycznego takimi czasopismami były: „Nasze mynułe” („Nasza przeszłość”) (1917–1919, Kijów) i „Knygar” („Bibliofil”) (1917–1919, Kijów). Z kolei nurt marksistowski prezentowano na łamach „Czerwonego szlachy” („Czerwonej drogi”) (1923–1936, Charków) oraz „Życia i Rewolucji” (1924–1934, Kijów). Należy tutaj jednak podkreślić, że przynajmniej początkowo nie istniały jakieś kategoryczne linie podziału, uniemożliwiające drukowanie tekstów stworzonych przez autorów, którzy nie reprezentowali stanowiska właściwego

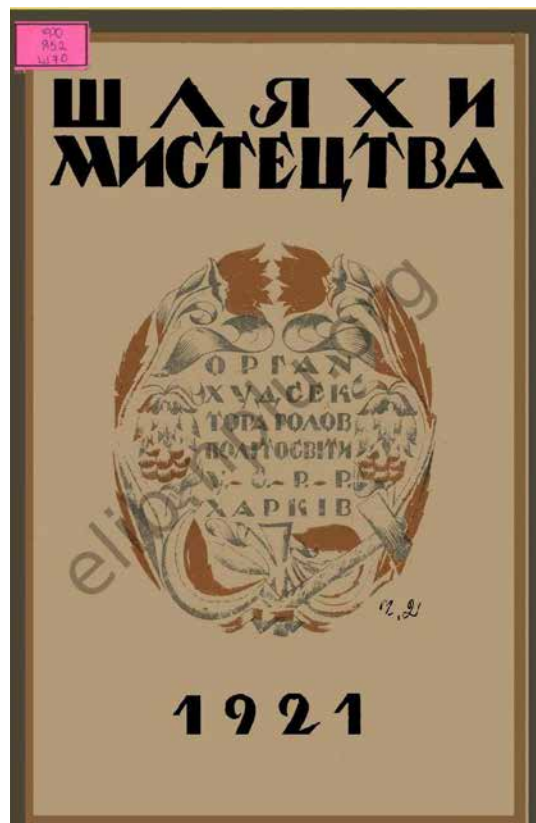
danemu czasopismu. Przeciwnie, bardzo często przedstawiciele poszczególnych nurtów publikowali swoje prace na łamach różnych periodyków, choć – trzeba to przyznać – ich recepcja pozostawała zazwyczaj zgodna z polityką redakcyjną czasopisma.

Sama koncepcja tych periodyków, ich forma, struktura i treść, pozostawała innym, a zarazem najbardziej klarownym, przejawem wskazanej polityki redakcyjnej. Wspomniany już „Literaturno-Naukowy Wisnyk” utworzono na wzór pism zachodnioeuropejskich, zwłaszcza zaś francuskiego „La Revue”. Poświęcony był nie tylko problematyce naukowej, ale także współczesnej kulturze i literaturze, przez co pretendował do bycia swego rodzaju drogowskazem istotnie wpływającym na kształtującą się tożsamość narodową. Pojawienie się pewnej regularności w jego wydawaniu sprzyjało rozszerzaniu się świadomości kulturowej Ukraińców. Jego zasadniczym celem stała się zatem budowa ukraińskiej niepodległości kulturalnej, stanowiącej przesłankę dla niepodległości państwowej (Doroszenko, 2000, s. 529 za: Jasiński, 2000).

Na stronie tytułowej „Literaturno-Naukowego Wisnyka” widniała antyczna muza z lirą stylizowaną na narodowy, ukraiński instrument muzyczny. Ten obraz najlepiej ukazuje istotę nurtu historycznego, którego działania ukierunkowane były na rozbudowę mitu narodowego. Z tego punktu widzenia, powinien był on symbolizować pradawny charakter ludu ukraińskiego, postrzeganego nawet jako dziedzica tradycji antycznej. Z drugiej strony jednak, pojawienie się narodowego instrumentu w rękach muzy świadczy o idealizacji samego ludu w ramach omawianego nurtu – ludu, który w świadomości Ukraińców stoi najwyżej w hierarchii. Biorąc do rąk ową lirę, muza jak gdyby mówi jego językiem. Stąd nurt historyczny wcielał w życie idee pradawnego pochodzenia, a zarazem dokonał sakralizacji kultury ludowej.

Centralne miejsce na łamach tego czasopisma zajmowali pisarze oraz utwory składające się na postulowany przez nurt historyczny kanon literacki. Idea walki narodowej wywarła duży wpływ na sam sposób, zgodnie z którym ów kanon był kształtowany. Aby obronić pogląd o odrębności narodu ukraińskiego, a zarazem utrwalić w społeczeństwie określoną narrację o jego genezie, sięgnięto do narodowego mitu historycznego postrzegającego Ukrainę jako spadkobierczynię Rusi Kijowskiej i związanej z nią *słowiańskiej spuścizny*. Ze względu na to, że przez cały XIX wiek w kulturze rosyjskiej za kontynuatora Rusi postrzegano właśnie Moskwę, ukraińscy twórcy stanęli przed koniecznością obrony tego stanowiska.

W swojej *Historii literatury ruskiej* (1888) Omelian Ogonowski jako pierwszy uwzględnił literaturę Rusi Kijowskiej w historii literatury ukraińskiej. Jego praca poświęcona mitycznemu autorowi, twórcy poematu pt. *Słowo o wyprawie Igora*, uznawanego dziś za zabytek literatury staroruskiej z końca XII wieku, stała się zaś przedmiotem ostrej krytyki ze strony humanistyki rosyjskiej, gdyż podważała idee typowe dla ówczesnej, imperialnej historiografii, zakładającej wyższość kultury rosyjskiej nad ukraińską.

Z kolei jeśli chodzi o nurt neoklasycyzy w obrębie literaturoznawstwa ukraińskiego, to punktem przełomowym było utworzenie czasopisma „Nasze mynule” w 1917 roku, na którego łamach podnoszono kwestie

dotyczące ukraińskiej kultury, literatury i sztuki, a szczególną uwagę przywiązywano do publikacji archiwaliów. Jak zaznacza V. Panczenko, centralne miejsce w nim zajęła idea tradycji – narodowej, kulturowej, politycznej (Panczenko, 2015, s. 146). Przedstawiciele nurtu neoklasycyzy również kierowali swoją uwagę na przeszłość. Skupiali się jednak na okresie krótkiej państwowości Ukrainy w XVII-XVIII wieku.

Niezwykle wymowna, odzwierciedlająca główne idee czasopisma, okazała się jego okładka, zrobiona przez grafika H. Narbuta. W centrum widzimy kozaka rejestrowego, z tyłu którego widnieją z jednej strony studenci oraz budynek Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, z drugiej zaś – herb Iwana Mazepy. Uwagę przykuwa także czcionka wykorzystana przez Narbuta, opracowana wcześniej dla herbu i ukraińskich pieniędzy. Jak się wydaje, okładka ta pozwoliła zobrazować ideę ukraińskiej państwowości – od hetmana Iwana Mazepy do hetmana Pawła Skoropadskiego. „Nasze mynule”, wzbogacone grafiką Narbuta, promieniowało poczuciem siły i pewności narodu – nie tylko w wymiarze militarnym, ale też w warstwie intelektualnej i kulturalnej (Panczenko, 2015, s. 147). Jeśli chodzi o kształtowanie kanonu literackiego, to przedstawiciele nurtu neoklasycyzy skupili się na pisarzach i utworach reprezentujących tradycję elitarną w ramach kultury narodowej.

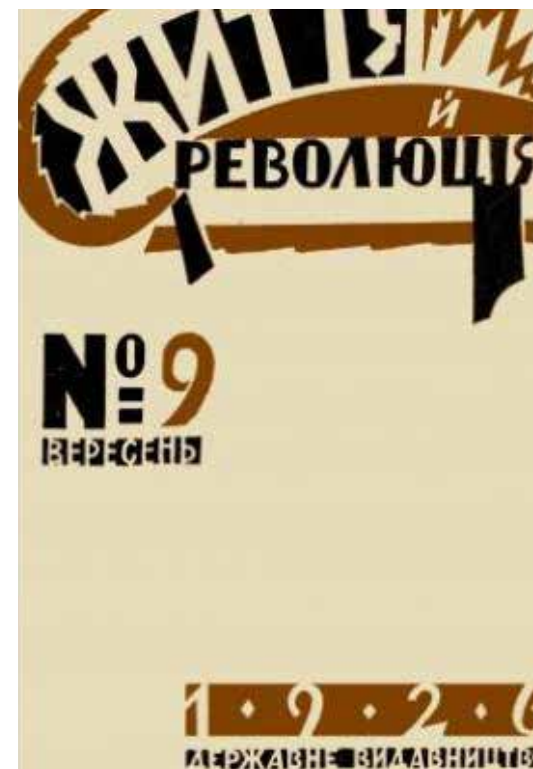
Kiedy nurty historyczny i neoklasycyzy koncentrowały się na kwestii tworzenia tożsamości narodowej, to nurt marksistowski pracował nad formowaniem tożsamości klasowej. Przedstawiciele tego dyskursu nie tylko odrzucali przeszłość jako wroga człowiekowi pracy, ale też deprecjonowali kulturę wysoką jako *cudzą, martwą, daleką*. Centralną dla nich ideą stała się równość klasowa, którą odzwierciedlać miała kultura proletariacka. Nie pozostało to bez wpływu na postulowany przez zwolenników tego nurtu kanon literacki. Rdezeń

stanowić miały teksty autorów pochodzących z niższych klas społecznych, w których krytyce poddawano zarówno własność prywatną, jak i tożsamość narodową. Głównym bohaterem był zazwyczaj robotnik bądź chłop, a w roli jego antagonisty występował często inteligent.

Pierwsze ukraińskie czasopisma marksistowskie wyróżniały się dynamicznymi liniami, użyciem czcionek plakatowych i czerwonej barwy. W swej treści skupiały się one głównie na zerwaniu z poprzednią tradycją kulturalną. O ile w czasopismach reprezentujących nurt historyczny lub neoklasycyzy dominowała retoryka podkreślająca odrębność Ukraińców, ich jedność jako narodu, odwołująca się do wątków obecnych w kulturze narodowej, historyczno-mitologicznych, o tyle w periodykach marksistowskich często mamy do czynienia z retoryką agresywną, podkreślającą istnienie konfliktu w społeczeństwie i ukierunkowaną

na rozbięcie solidarności narodowej. Co więcej większość pism reprezentujących dyskurs marksistowski umieszczała w tytule takie odniesienia, które miały w zwięzły sposób opisywać ich aktywność. Zastosowanie znalazły tutaj takie terminy jak: *polityczny, społeczny, społeczno-polityczny, polityczno-artystyczny, literacko-społeczny* itp.

Wraz z tym jak w drugiej połowie lat 20. XX wieku władze coraz wyraźniej zaczęły obiecać represyjny, totalitarny kurs, następowało zahamowanie procesu ukrainizacji. W obszarze kultury, sztuki i nauki zaszły określone zmiany. Państwo radzieckie stopniowo brało pod kontrolę wszelką działalność, która miała charakter twórczy, intelektualny. Jeszcze na początku XX wieku Włodzimierz I. Lenin zaznaczał, że wraz z rozwojem kapitalizmu daje się zaobserwować dwie tendencje, wprost odnoszące się do tzw. kwestii narodowej. Pierwsza z nich

odpowiada za pobudzenie życia narodowego i kształtowanie się ruchów narodowych, walkę z jakąkolwiek formą dyskryminacji na tle narodowościowym, tworzenie się państw narodowych. Z kolei druga oznacza rozwój i umacnianie się stosunków między państwami narodowymi, zanik granic, formowanie się międzynarodowego porządku ekonomicznego i politycznego. O ile pierwsza tendencja dominuje na początku, o tyle druga w pełni pojawia się, gdy w wyniku rewolucji proletariackiej kapitalizm przekształca się w socjalizm (Lenin, 1981, s. 121).

Po śmierci Lenina ów pogląd o istnieniu określonych tendencji historycznych dotyczących narodów został zaadaptowany przez Józefa Stalina na użytek jego własnej polityki. O ile na początku rewolucja rzeczywiście sprzyjała rozwojowi kultur narodowych, w szczególności tych dyskryminowanych w Imperium Rosyjskim, o tyle w latach 30. XX wieku pojawiła się idea, zgodnie z którą istnieje tylko jeden naród – radziecki. Ukształtował się też pogląd sugerujący, aby kultura i nauka radziecka były w swej formie narodowe, a w treści internacjonalne. Nie trzeba dodawać, że takie podejście prowadziło do całkowitego zakwestionowania tożsamości narodowej jako wartości. W taki oto sposób kształtowała się tożsamość radziecka, formalnie zachowująca pewne elementy poszczególnych tożsamości narodowych.

Ciekawym pozostaje fakt, że w Związku Radzieckim narodowość była rozumiana nie jako pewna konstrukcja polityczno-kulturowa, lecz jako cecha przypisana, dana przy urodzeniu i niemająca szczególnej wartości. Jak stwierdza S. Jakielczyk: (...) *kategoria «klasy» straciła swoją wartość taksonomiczną. Narodowość stała się samotną uniwersalną etykietą dla klasyfikacji i nadzoru nad masami obywateli radzieckich. I co ważne – akcentuje badacz – kiedy w latach 20 XX wieku ZSRR był państwem równych narodowości i nierównych*

klas, to już w latach 30 mamy państwo równych klas i nierównych narodowości, gdzie centrum często utożsamiano z narodem rosyjskim (Jakielczyk, 2008, s. 19). Przedmiotem represji stały się m.in. ukraińskie elity i chłopci, traktowani jak ideowi i klasowi wrogowie.

Procesy redukujące tożsamość narodową do radzieckiej demonstrują transformacje, jakie odbywały się w obszarze praktyk społeczno-kulturowych literaturoznawstwa ukraińskiego. Literaturoznawstwo w okresie radzieckim przybrało formę hybrydową. Nabyło pewnych cech typowych dla tożsamości klasowej, zachowując jednocześnie niektóre właściwości tożsamości narodowej. Na płaszczyźnie tożsamości inkluzyjnej przejęło ono praktyki społeczno-kulturowe charakterystyczne dla dyskursu totalitarnego. Uznano, że dozwolona jest tylko jedna metoda badań naukowych, do druku dopuszczono zaś tylko jedno czasopismo – „Naukowe Zapiski Literatury im. T. Szewczenki NAN Ukrainy” (1938–1957). Jeżeli chodzi o kanon literacki to nie tylko tworzone go, uwzględniając określone przesłanki ideologiczne, klasowe, ale też znaczącą rolę przyznano w nim literaturze rosyjskiej. Zmiana przejawiała się również w tym, że odtąd wszystkie rozprawy naukowe miały być przygotowywane w języku rosyjskim, a stopnie naukowe zdecydowano się nadawać w Moskwie.

Z oficjalnej historii literatury ukraińskiej w całości usunięto okres modernistyczny jako *degradowujący, burżuazyjny*, a w rzeczywistości jako ten, który zbliżał kulturę ukraińską do kultury zachodnioeuropejskiej, uwalniał ją spod rosyjskich wpływów. *Słowiańska spuścizna* zyskała na znaczeniu – w propagandzie radzieckiej była *kołyską wspólną trzech bratnich literatur – rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej*. Bezprecedensowymi stały się represje wymierzone w kulturę ukraińską, w tym także w literaturę i literaturoznawstwo. Zakazem publikowania zostali objęci pisarze i naukowcy: (a) w których pracach dało się dostrzec

tendencje narodowe i antykolonialne; (b) reprezentujący orientację europejską; (c) ostro krytykujący system radziecki; (d) przynależący do ukraińskiej diaspory. W swojej książce *Ukraińscy działacze kulturalni lat 1920–1940 – ofiary bolszewickiego terroru* W. Pietrow, ofiara represji systemu totalitarnego, pisze: *Dziesiątki, setki i tysiące imion, absolutnie wartościowych (...) godnych każdego uznania i szacunku, archeolodzy, historycy, językoznawcy, muzycy, etnografowie, folklorysty, dialektolodzy, twórcy słowników, znawcy ukraińskiej składni, redaktorzy literaccy, pedagodzy, tłumacze, korektorzy, buchalterzy, agronomowie, nauczyciele, reżyserzy filmowi, operatorzy filmowi, autorzy scenariuszy filmowych, dramaturdzy, profesoria, docenci, aspiranci, bibliotekarze, poeci, malarze, fotografowie, architekci (...). Wszyscy oni, przedstawiciele inteligencji ukraińskiej, kończyli jednakowo – gwałtownym zerwaniem, eksplozją katastrofy, doprowadzeni do desperacji, bez nadziei, głodu, zsyłki, śmierci* (Pietrow, 1959, s. 13).

Z kolei tożsamość ekskluzyjna przejawiała pewne oznaki podejścia narodowego. Język ukraiński zachował się jako język niektórych rozpraw naukowych – tych, które nie stanowiły podstawy dla uzyskiwania stopni naukowych. Jeśli chodzi o kanon literacki, to choć był on reformowany zgodnie z obowiązującą ideologią radziecką, to udało się w nim zachować szereg czołowych dzieł i autorów literatury narodowej. Uwagą objęto jednak inne twory, głównie te, w których portretowano konflikty społeczne czy też walkę z *elementem nierosyjskim*. Na kanon składały się zatem takie dzieła jak: *Hajdamaki* Tarasa Szewczenki, *Borysław się śmieje* Iwana Franki, *Fatamorgana* Mychajła Kociubińskiego i in.

Sytuacja, w której zakazem publikowania objęto setki imion, tysiące utworów, wykluczono całe okresy i kierunki literackie, dziesiątki metod naukowych, w istotny sposób obniżała możliwości radzieckiego literaturoznawstwa ukraińskiego. Paradygmat stalinowski,

narodowy w swej formie i internacjonalistyczny w treści, oznaczał tylko jedno – masowy napływ dyletantów, profanujących kulturę narodową, przekształcających ją w ideologiczną mównicę. Nieliczni ocalali fachowcy nie byli w stanie ochronić ukraińskiej nauki i literatury, przeciwdziałać portretowaniu ich jako peryferyjnych, wtórnych do nauki i literatury rosyjskiej. Tragedia literaturoznawstwa ukraińskiego w owym okresie tkwiła jednak jeszcze w czymś innym. Akceptując ową hybrydową tożsamość narodowo-klasową, stało się ono częścią bardziej ogólnego światopoglądu, którego idee i wartości rozpowszechniły się – poprzez instytucje akademickie, uniwersytety i szkoły – wśród następnych pokoleń. Reformowanie kanonu literackiego w czasach radzieckich odcisnęło swe piętno na systemie wartości ukraińskiego społeczeństwa, co

w konsekwencji doprowadziło do osłabienia tożsamości narodowej jego członków. Okazało się, że zmiany te stały się fundamentalną przesłanką odpowiedzialną za kryzys społeczny, z jakim współczesna Ukraina musi się zmagać. Kryzys manifestujący się rewolucjami, imigracją naukową, zacofaniem programów oświatowych, wreszcie – wojną na Wschodzie. 👁

Lesia Demska-Budzuliak, doktor, od 2014 roku docent w Zakładzie Teorii Literatury Instytutu Literatury im. Tarasa Szewczenki przy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (NANU), wykładowczyni akademicka, historyk literatury, tłumaczka z języka polskiego, pisarka. Autorka książki pt. *Драма свободи у модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки* (Київ: Академвидав, 2009) (w tłumaczeniu na pol.: *Dramat wolności w modernizmie. Prorocze głosy w dramatach Lesi Ukrainki*). Jej zainteresowanie badawcze to: antropologia kulturowa, historia literaturoznawstwa ukraińskiego (od końca XIX wieku do pierwszej połowy XX), problematyka gender.

Afiliacja:

Lesia Demska-Budzuliak
Instytut Literatury im. T. Szewczenki
PAN Ukrainy
Email: demska_l@ukr.net

Bibliografia:

Assmann, A. (2015). *Wprowadzenie do kulturoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
Doroszenko, W., 2000 = Дорошенко, В. (2000). Літературно-науковий вістник. W: Б. Ясінський (red.), *Літературно-науковий вістник. Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932)*. Київ-Нью-Йорк: Смолоскип.
Jekelczyk, S., 2008 = Єкельчик, С. (2008). *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві*. Київ: Критика.
Lenin, W., 1981 = Ленін, В. Критичні замітки з національного питання. (1981) W: В. І. Ленін. *Повне зібрання творів у 55 томах*. Київ: Політвидав України.

Panczenko, W., 2015 = Панченко, В. (2015). *Кільця на дріві*. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо».
Petrov, W., 1959 = Петров, В. (1959). *Українські культурні діячі Української РСР 1920–1940 – жертви більшовицького терору*. Нью-Йорк: Вид-во Пролог.
Thompson, E. M., 2008 = Томпсон, Е. М. (2008). *Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм*. Київ: Основи.
Szkandrij, M., 2004 = Шкандрій, М. (2004). *Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років*. Київ: Ніка-Центр.

The Issue of National Cultural Identity in the Soviet Ukrainian Literary Study in the 1920s.

Summary:

This article is devoted to identification of inclusive and exclusive identity of the Soviet Ukrainian Literary Study in the socio-cultural practices. The main objects of this analysis are literary canon represented by literary journals. We may allow the Soviet Ukrainian Literary Study is hybrid phenomenon as results of the soviet government policy and relations between ideology and propaganda.

Keywords:

national identity,
inclusive identity, exclusive identity,
Soviet Ukrainian literary study.